

A TERMÉSZETJOG*

A törvény szabadságmegszorító terhét csak az a tudat teszi elviselhetővé, hogy a mindent mozgató szeretet gondoskodása nyilvánul meg ebben. Akaratunk a végtelenre van beállítva. Ennek jelenlétében és birtokában határozatlansága és szabadsága megszűnik, kapacitása kimerül, minden vágya beteljesedik, további törekvés nem lehetséges és a lélek boldog nyugalomban élvezi a végtelen jó birtoklását. A boldogságvágynak ez az igazi tárgya és határpontja. Ezért nem nyugszik meg a részleges javak birtoklásában, ezért szabad ezeknek a kiválasztásánál és a feléjük való törekvésben. De éppen azért, mivel minden teremtett jó részleges, birtoklása nem csitítja le a boldogságvágyat, az akaratot, mindig újabb törekvés ösztönzi, sőt gyötri, úgyhogy szellemi életünk a legkülönfélébb hullámvásznak van kitéve. Minden egyes esetben önmagunknak kell döntenünk, hogy jó, és boldogságvágyunk¹ kielégítése felé visz-e az, amit választunk, főleg pedig hogy konkrét döntésünk megegyezik-e végső célunk követelményeivel, nem kerül-e bennünket téves utakra, amelyek határán nem az igazi végtelen fényessége, hanem a kilátástalan reménytelenség sötétsége vár bennünket. A természet Ura a boldogságvágyban nyilatkozta ki az ember végső célját, az örök törvény uralma alá rendelve az emberi élet dinamizmusát. Ettől nem szabadulhat meg senki sem. Minden akarati működése ennek az érvényét állítja. Ha félrevezetett tudata szerint tagadja is az örök törvényt, tudattalanul, vagy tudat

* Ez a tanulmány Az örök törvény c. értekezés (Vigilia 1948. 513. sk. old.) folytatása. Erről a kérdésről bővebben tárgyal a szerző A természetjog rendező szerepe c. munkájában (Budapest 1941).

¹ A boldogságvágy tudatos, tudatalatti vagy esetleg tudattalan törekvés a teljes kielégülés vagy meglegedettség felé. Mind a három formában megnyilvánulhat. Létezését vagy a közvetlen tapasztalathól, vagy pedig az emberi cselekedetek elemzéséből állapíthatjuk meg. Ha azt látjuk, hogy ezek a tudatosság valamelyik fajtája szerint egyformán arra irányulnak, hogy az ember, a cselekvő személy javát biztosítsák, akkor közös gyökérre következtetünk. Ha pedig ez a hajlandóság nem megszerzett, hanem minden embernek tulajdona, akkor kénytelenek vagyunk azt állítani, hogy a természet ajándéka, őszkökje, amely cselekvésre indítja az egyént. Tárnya, határpontja az, ami boldogíthat bennünket. Ezt hívjuk beattitudo obiectivának. Mi az, ami az emberi boldogíthatja, minden vágyát úgy kielégítheti, hogy további törekvés vagy elérendő jó már nem állítható az akarat elé. Azt a lelkiséget, ami elmeneknek ezzel a tökéletesen kielégítő tárggyal való egyesüléséből származik, a teljes megnyugvást és élvezetet mondjuk alanyi értelemben vett boldogságnak. Cicero ezt «secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio»-nak mondja, majd hozzáteszi «qui beatus est. non intelligo, quid requirat, ut sit beator. Si est enim, quod desit, ne beatus quidem est.» (5. Tusc. 10.) A teljesen kielégítő tárgy birtoklására irányuló törekvést mondjuk boldogságvágynak. Amennyiben pedig ez nem jelentkeznék, akkor az erre való vonatkozás ad az akarati működésnek sajátos jelleget. Az örök törvény irányítja az emberi dinamikát a végtelen tökéletesség, minden vágyat kielégítő tárgy felé, a belőle leszarmaztatott konkrét rendelkezések pedig a részleges javak használatát szabályozzák és irányítják. Miként kell ezekkel élni, hogy a végtelenre beállított törekvés végéig maradjon és az akaratot megtartsa ennek vonzókörében? Ezt a kérdést oldják meg az örök törvény alatt sorakozó különféle előírások. Ezért van rájuk szükség.

alatt a leghatározottabban állítja azt. A boldogságvágy természeti adottságunk, nem magunk szereztük meg, nem földi hatalmak adták: rendeltetésünk, végső célunk örök törvényének kifejezője ez.

Az akarat határozatlanságát megszüntető természetes célbeállítását mondjuk az emberi életet irányító örök törvény első kinyilatkoztatásának.

A természet nem jelölt meg határozott tárgyat, amely a boldogságvágyat kielégítené. Iránytűt adott, amely az akaratit élet eligazítására alkalmas, ennek minden megmozdulását egy célra terelve, bizonyos rendezettséget alakít ki benne. De ez csak potenciális egység és rendezettség. A tényleges, a tudatos megállapítás és döntés eredménye. Itt pedig teljes egészében megvalósul a Szentírás szava: a halandók gondolatai bátortalanok és terveink ingatók.² Az emberi élet emez elkerülhetetlen hiányain kétféleképpen akart segíteni a mindent mozgató és irányító szeretet. A tisztán természetes rend keretében megadta a lehetőséget, hogy úgy az egyes ember, mint a közösség élete az örök törvény szerint igazodjék. Az örök törvény a teremtmény minden megmozdulásának foglalatla lévén, az összes szabályok, parancsok és irányítások végső, legfőbb normája. Hozzá kell idomulni minden előírásnak és törvénynek, hogy jó (bonum), helyes (rectum) és igazságos (iustum) legyen. Mivel pedig az örök törvény önmagában meg nem közelíthető, azért ezt a természet törvényeiben, főleg a természetjogban közelebbről meghatározta, kinyilatkoztatta, és az így elvont szabályokban irányítást adott, hogy miként kell az akarat dinamiáját úgy alkotni, hogy minden megnyilvánulására rá legyen nyomva az örök törvény képmása és pecsétje. Hogy milyen mérvű és kiterjedésű ez az irányítás, a következőkben szándékozunk kifejteni. Egyelőre csak azt akarjuk hangsúlyozni, hogy ez általános érvényű és hogy a részleges döntések ennek keretében az emberi fontolgatásokra vannak bízva.

A természetfölötti, tehát a természet igényeit felülmúló síkon ilyen határozott utasításokat közölt. Elsősorban megszüntette a végső célra irányuló határozatlanságot. Kimondotta, hogy az akarat potenciális végtelenségének van határozott tárgya: a végtelen, minden jót felölelő lény: Isten. Ennek a tényleges birtoklása az ember végső célja. Ennek a szolgálatába kell állítani a részleges dinamiát, igényei szerint kell mértékelní ennek értékét, jóságát, helyességét és igazságos voltát. Hogy ez elérhető legyen, határozott utasításokat is adott a kinyilatkoztatás isteni törvényeiben, amelyek a természetjogot kiegészítik, vagy magasabb színvonalra emelik. Ezek is változatlan normák, érvényükben minden pozitív döntés fölött állnak, ezek irányítói, a konkrét döntések értékelői.

A természetes és természetfölötti kinyilatkoztatás tehát minden irányítást megadott, hogy az emberi élet az örök törvényhez

² Bölcs. 9. 14.

idomulhasson, rossz útra ne tévedjen és az igazságtalanság hálójába ne kerüljön.

Az akarati életet irányító örök törvényből, a boldogságvágyból szükségszerűen következik, hogy a rosszat, mint ilyent, a boldogságtól elterelőt, senki sem akarhat. *Nemo respiciens ad malum operatur*, mondja a régi közmondás. Így van ez az egyes embernél, így van ez a közösségnél, főleg ennek vezetőinél, a törvényhozóknál és a kormányzóknál. Ámde az itt említett jó igen általános fogalom. Amint az általános létfogalom, az *ens commune*, tisztán csak a nem-léttől való különbséget emeli ki és azt állítja, hogy segítségével a lét összes módozatai a szintézis útján meghatározhatók, úgy az általános jó, a *bonum in communi*, is kizárólag a rossztól — amiben a jó vonásai nem találhatók meg — való elválasztást hangsúlyozza. Ebben a viszonylatban a jó minden fajtája meghatározható, a tökéletes, a potentialitástól mentes legfőbb jóra éppúgy, ha nem is azonos értelemben (*secundum analogiam*), alkalmazható, mint a részleges javakra, a tisztességesről, gyönyörködötőről és hasznosról egyaránt állítható. Ebben az értelemben nem akarhat senki sem rosszat, meghatározásában azonban tévedhet. Ennek a lehetőségnek a csökkentésére szolgál az örök törvény kétféle kinyilatkoztatása. Tárgyilag jó csak az lehet, ami ennek az örökérvényű irányításnak megfelel.

Az általános jó az akarati dinamia tárgyi irányítását és törvényét jelzi, de alanyi megfelelője is van. Ez a boldogságvágy ösztöne, a *beatitudo in communi*. Tartalmilag csak az akarati működés „én”-vonatkozásait jelzi. *Voluntas est facultas suppositi*, amint mondani szokták, vagyis az akarat mindenben a cselekvő személy javát tartja szeme előtt. Cselekedeteink én-vonatkozásai erednek boldogságvágyunkból, énünket valamiképpen tökéletesítő, kielégítő törekvésből. Amint tárgyilag a transzcendentális értelemben vett jó áll szemben a rosszal, úgy alanyilag a transzcendentális hasznos az ártalmassal, ami a személy javát semmiképpen nem célozza. Ezt pedig senki sem akarja. Az öngyilkos sem akar ártani magának. Javát keresi és abban látja, hogy olyan nyomorult létben nem akar maradni, aminőben van. Boldogulási vágyát akarja kielégíteni, amikor a nyomorult lét feloldásában jót és megnyugvást keres. Mindez mutatja, hogy a boldogulási vágytól meg nem szabadulhatunk, működése azonban irányításra szorul.³ A személy javát vagy szükségleteit nem tehetjük meg minden jó

³ Szent Tamás I—II. 5. — 8. intézl el ezt a kérdést. A boldogságról kétféle módon beszélhetünk, mondja. Először ennek általános mivolta szerint. Így mindenki szükségszerűen, nem szabad választásból, törekszik feléje. A boldogság általános mivoltát pedig a teljesen kielégítő jó birtoklásában kell látnunk. Ezért a boldogság után vágyódní annyit jelent, mint az akarat teljes kielégülését, megnyugvását keresni. Ezt pedig kivétel nélkül mindenki akarja. Másodszor beszélhetünk a boldogságról abban az értelemben, hogy kiki miben keresi az említett kielégülést és megnyugvást. Így már nem mindenki ismeri a boldogságot, mivel tárgya nincs meghatározva. Szabad választására van bízva a döntés. Ebben a vonatkozásban nem mindenki, akarja azt a tárgyat, amely alkalmas a kielégítésre, úgy hogy egyik itt, a másik amott keresi azt : mindenki a saját szerencséjének a kovácsa. Hogy ne kontárkodjék, hanem munkáját szakszerűen végezze el, azért kell a törvények (isteni, emberi, egyházi, polgári stb.) irányítását követnie.

mértékének. Maga is esedékes lény lévén, Istentől függ létében, az Ő irányítását kell követni dinamiájában. Ezért egészíti ki az örök törvényből származó alanyi, ösztönös, de általános boldogságvágyat ugyanannak az örök törvénynek konkrétabb meghatározása az említett kétféle kinyilatkoztatás révén.

A mondottakban megokoltuk, hogy miért kell az emberi dinamiát törvényekkel szabályozni. Esedékes mivolta (ens contingens) egy szükségszerű törvényt ír elő: az Istentől, az esse per se subsistenstől való függést. Ezt kell közelebbről meghatározni. Hogyan, mimódon gyakorolja ezt a szabad választásra utalt ember? Itt nem hagyható magára, itt szorul irányításra és vezetésre. Ha mindent készen kapna, illetve minden törekvése egyirányúlag lenne lekötvé, mint az esztelen teremtményeknél, törvénytől való utasításra nem lenne szüksége. Akkor is fölösleges lenne ez, ha szellemisége úgy teljesülne be, mint az angyaloknál.⁴ De mivel a potenciális elem majdnem a tökéletesség elnyomásáig uralkodik benne, azért kell az értelem felvilágosításával határozott utat mutatni, amely a boldogságvágy biztos kielégítése felé vezet. Azt mondhatjuk, hogy a különböző törvények meghatározása azoknak a köröknek felel meg, amelyekben a boldogulási vágy teljesen vagy kezdetlegesen kielégül. Az örök törvény és annak a legelső, tőlünk fölismerhető megnyilvánulása, a természetjog, az egészen általános végső cél keretébe állítják be lelkiiségünket és annak megfelelő utasításokat adnak. Az isteni törvény egyirányúan az ontológiailag végtelen lény birtoklására irányítja a boldogságvágy dinamiáját és ezzel értékeli minden cselekedetet.⁵ Ebbe kapcsolódik az egyházi törvényhozás is, amely, gyakran igen szigorú, előírásaival a szeretetet ápolja és így akar a végső cél felé irányítani.⁶ A polgári törvények az ember részleges, földi céljait irányítják és az egyedek, magukban véve széthúzó, törekvéseit állítják be a közjó kereteibe. Ilyen határok között játszódik le az emberi dinamia szabályozása, amelynek szükségéről a mondottak után nem kételkedhetünk.⁷

Hogy ez az irányítás egységes legyen, föltétlenül szükség van valamely egyesítő elvre, amely a részleges rendelkezéseket mind felöleli, értékeli, jóságukat, helyességüket és igazságos voltukat biztosítja, másszóval úgy viszonylik⁸ hozzájuk, mint az általános érték a részlegeshez. Ezt az egyetemes irányító elvet mond-

⁴ V. ö. Vigilia 1948. okt.

⁵ Mivel mindez a természetfölötti kinyilatkoztatásból ismerjük, azért ennek a pedagógiaja szempontjából kell az isteni törvény egyes előírásait megfelnünk. Az isteni törvény egy, mondja Szent Tamás (I—II. 107. 1.), mivel egyetlen célra irányít, arra t. i. hogy az emberek megmaradjanak az istenközelségben. Az aposztázia megakadályozására irányulnak. De ez többféleképpen történik, amint bizonyos korok lelkiiségének megfelel. Így az Ószövetség előírásai a félelem törvényének szellemét tükrözi vissza. Az akkori embert nem lehetett másként, mint megfélemlítéssel, büntetés fenyegetésével a jó útra vezetni és azon megtartani. Az Újszövetség ezzel szemben a szeretet törvénye. Az erény, főképpen Isten szeretete diktálja az igazi végcéllé felé törtétezt. V. ö. I—II. 91. 5..

⁶ V. ö. Hitvédelmi tanulmányok 60. sk. old.

⁷ Ezt ismerteti Szent Tamás I—II. 91.

⁸ I—II. 93. 3.

juk örök törvénynek. Az egyednek éppúgy, mint a közösségnek ehhez kell idomulnia. Ezért olyan fontos, hogy rendelkezéseit megismerjük, s belőlük vezessük le a konkrét cselekedetek legközelebbi irányítóit.

Feltesszük tehát a kérdést, milyen ismereteszközők tárhatják fel az örök törvény rendelkezéseit. Az örök törvény c. értekezésünkben⁹ megállapítottuk, hogy ezt a teremtett dolgok dinamiájának elemzésétől várhatjuk. Az örök törvény hatóköréből semmi sem vonható ki. Isten teremtő ereje nélkül semmi sem létesülhet. Ez a legmagasabb ontológiai törvény, amelyet így szoktak kifejezni: omne, quod est per participationem, reducitur in id, quod est per essentiam.¹⁰ Az oksági elv ereje követeli meg, ontológiailag, nem más tudomány szempontjából, hogy az, ami létét önmagával nem indokolja meg, másból származtassa azt. Ez a függés nemcsak a pusztá létre vonatkozik, hanem a dinamiára is. Ennélfogva az Istentől való függés szükségszerűen kíséri a teremtett dolgokat, ami pedig működésüket szabályozza, azt örök törvénynek mondjuk. Isten kormányozza az általa teremtett világot. Azok az elvek képviselik tehát az örök törvényt, amelyek szerint a világkormányzás történik. Maga a Kormányzó inncs alárendelve az örök törvénynek, mivel Ő maga mindent rendező bölcsesége révén az örök törvény, de minden más, még a szükségszerű dolgok is, az örök törvény rendelkezésének, az isteni bölcseség intézkedésének van alárendelve.¹¹

Az örök törvény irányításából nem vonható ki a természet folyása sem. Kétféle jelenséggel találkozunk ezen a téren. Az egyik csoportba tartozik mindaz, ami a természet törvényei szerint, szabályszerűen, mindig megújuló egyformasággal történik, a másikba pedig a véletlen tréfáit, a nem várt, meg nem okolt eseményeket sorozhatjuk. Mindkettőt az örök törvény irányítja, összegezi és a világkormányzás céljainak szolgálatába állítja.¹² A világegyetembe van beállítva az ember és a többi eszes lény, az angyalok. Mindezeknek az irányításáról különféleképpen gondoskodik a Gondviselés örök törvénye. Szent Tamás az emberi törvényhozás és rendelkezés hasonlatára alkotja meg ennek képét. Az ember alattvalóinak törvényt, parancsot ad, amely előírás formájában jut el hozzájuk. Az alattvaló ezt felfogva, megismerve, örendelkezése révén valósítja meg a kívülről jövő irányítást. Az igaz, a lelki ember benső hajlandóságából teszi meg a törvény utasítását, a testi ember félelemből. Mindkét esetben valami belső, vagy belsővé vált erő indít a törvény szerinti cselekedetre, csak ennek a minősége és értéke változik a személyi beállítottság szerint. Az anyagi, értelmetlen dolgokat így nem kormányozhatja. Ismeret hiányában rendelkezéseit nem foghatják fel, vagy ha erre alkalmasak, mint az

⁹ Vigilia 1948. 519. old.

¹⁰ I. 44. 1.

¹¹ I—II. 93. 4.

¹² A világkormányzásról és ennek céljairól I. I. 103.

állatok, akkor azt nem használhatják fel önmaguk irányítására vagy kormányzására, amire csak az értelem képes. Ezeket az ember alakítás vagy idomítás formájában kormányozza. Az első az anyag törvényeinek kihasználásával történik. Ezek ismeretében az emberi értelem és akarat egészen új alakulatokat hozhat létre, amelyek vagy az emberi lét különféle módjait segítik és előmozdítják (pl. a ház, a mesterségek, művészetek alkotásai), vagy pedig segédeszközök az emberi munka könnyebb, jobb elvégzésénél, mint pl. a gépek. Mindegyikbe beviszi az ember saját elgondolását, eszméit, leigazza az anyagot és szolgálatába állítja azt. Az ilyen mesterséges alkotásokba új formát teremt az ember. A ház, vagy a gép nem természeti rendeltetéséből az, ami, hanem az anyagnak célszerű rendezése alapján kap új létmódot (formát), amely alkalmassá teszi a lakhatóságra, vagy emberi erők pótlására. Az anyagi erőknek ezt a viszonyított, egy célra irányított alakítását végzi el a mesterség (ars), ami igazi művészetté alakulhat ki.¹³ Az eszme győz az anyagon, új létformát adva neki és olyan cél szolgálatába állítja be dinamiáját, amelynek megvalósítására a maga erejéből nem lenne alkalmas. Ez az értelme Szent Tamás szavainak: az értelemmel nem bíró teremtmények nem mozdulnak önmaguktól. Így mindig természetes létformájukban maradnak meg. Ahhoz, hogy valami „más”, új legyen belőlük, a kívülről jövő alakításra, erőiknek új koncentrálsára van szükségük. Ebben kell keresnünk a fölöttük való uralmat, emberi célokra való beállíthatóságukat, a törvényhozást, a parancsot és intézkedést, amit az ember gyakorolhat fölöttük. A véletlenel szemben az ember tehetetlen. Nem tudja a természet erőit úgy koncentrálni, hogy az összes esélyeket megakadályozza. Sőt, még arra sem képes, hogy az előre nem látott baleseteket valamiképpen egy magasabb jóban kiegyenlítse.

Ezt teszi az öröktörvényű egy Isten, aki nemcsak előre látja a „véletlent”, hanem minden megmozdulást megelőző mozdításával úgy idézi azt elő, hogy terveinek megvalósítását szolgálja. A részleges okok szempontjából lehet valami hiányos és véletlen, amit az általános, magasabbrendű oksorozat nem ilyenek mutat. A hiány, a véletlen arra vezetendő vissza, hogy az alacsonyabbrendű tényező a felsőbb mozdítást nem adja úgy vissza, amint a magasabb erő arányainak (tehát bennfoglaltan-szándékainak) megfelelne. Ezért a véletlen, ami itt található, a szándékolt (per se intentum), nem esetleges a felsőbb rendben. Mivel pedig Isten gondviselése kiterjed minden teremtett ok működésére, azért a földi „véletlen” is az örök törvény irányítása alatt áll és kiegyenlítődik Isten szándékolt világkormányzásában.¹⁴

Az önkormányzatra nem alkalmas dolgokat az örök törvény benső erőkkel látja el és úgy intézi működésüket, hogy az szabály-

¹³ A természetes forma (forma naturalis) abszolút adottság, a mesterséges (forma artificialis) relatív, a célhoz viszonyított alakulat. Bővebbet Synthesis Theol. Fund. 8. 9. 10. 146. old. és Örök eszmék tárgymutatója «egész» jelszó alatt.

¹⁴ I. 116. 1; I—II. 93. 5. ad 3.

szerűen folyják le és így szükségszerűen szolgálja a világhatalom kettős célját, a világegyetem egészének és részeinek belterületi javát, végeredményben pedig hirdesse Isten dicsőségét. Ezeket a benső, a világ egyes adottságaiba oltott örök képviselik a természet eszmei magvait (rationes seminales),¹⁵ ezeknek az elvonásából jutunk el a természeti törvényhez, ami nem más, mint a világot mozgató erőknek eszmei vagy szavakba öntött kifejezése. Világosságukban ítélkezünk a természet folyásáról, ezeket használjuk fel az anyagi világ feldolgozásánál és emberi, céltudatos alakításnál. Bennük jelenik meg az örök törvény az emberi értelemről felfogható módon.¹⁶

A természeti törvény nyers erők formájában valósul meg az ismeretre alkalmatlan anyagi világban, az ösztönök pedig a megismerő dolgok belsejében, szükségszerűen működő hajlandóságait képviselik. A bölcsélet mindezeket természetszerű törekvéseknek, vágyódásoknak (appetitus naturalis) nevezi.¹⁷ A legkülönbébb változatokban jelennek meg. Az emberi találékonyság befolyása alatt irányíthatók is (idomítás), sőt szabályozásuk föltétlenül szükséges ott, ahol magasabb, szellemi, önrendelkező erővel vannak összenőve, mint az embernél. A nemsokára kifejtendő természetjogi rendelkezés szerint az ösztönök működése nem öncélú, hanem bekapcsolandó az ú. n. „emberi” cselekedetek (actus humani) körébe és az értelem parancsai szerint irányítandó.

Mindebből látható, hogy van természeti törvény és hogy ez az örök törvény lemintázása a teremtményben, mintegy egyes eszméinek, rendelkezéseinek lenyomata benső mozgató erők formájában. Ezek irányítják az egész és az egyes dolgok vágyódását olyan dinamia megvalósítása felé, amelynek segítségével részleges és végső céljuk elérése felé nem a maguk, hanem a mindenre kiterjedő Gondviselés irányításából törtetnek. Amennyiben a jelen világrend eszmeileg Isten értelmi és akarati életében van, Gondviselésnek mondjuk, ami úgy viszonylik az örök törvényhez, mint a mi konkrét, okossági (prudenciális) döntéseink az általános gyakorlati elvekhez. Amennyiben pedig ez a teremtett dolgokban lemintázódik, ezek dinamiáját irányítja, sors, fátum a neve. Ez a keresztény felfogás szerint nem a teremtett világnak Istentől független vasszélszerűségét jelenti, hanem a világegyetem egészének és egyes részeinek olyan tervszerű rendezését, hogy azok természeti szükségszerűséggel vagy önrendelkezéssel Isten terveit valósítsák meg.¹⁸

¹⁵ I. 115. 2. Bővebben a szerző Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál c. művében 54. sk. old.

¹⁶ I. 81. 3.; I—II. 24. Ezt a természettől meghatározott célbeállítottságot fordítja meg a démonizmus, amely a kulturával tisztán az emberi elme dicsőségét akarja hirdetni, kivonva ezt a mindent alkotó Isten ellenőrzéséből, dicsőségéből, megfedkezve arról, hogy a kulturális alakítások minden előfeltétele a természet eszmei magvaiból származik.

¹⁷ Az appetitus naturalis különféle módozatait l. Synthesis Theologiae Fundamentals 64. sk. old.

¹⁸ I. 116.

A sorsot, a fátumot, tehát Isten előre látott és elhatározott terveit senki és semmi sem kerülheti el. De ez a mindent mozgató szeretetre vezetendő vissza, amely mindenkinek jót akar és az egyesek részleges javát beilleszti a világegyetem általános javába, ennek megfelelően intézkedik a részek jólétéről. Ez a vigasztaló a kereszténység sorselméletében és Isten sorsdöntéseiben. De Isten döntései felülemlik az egyes teremtett tényezők dinamiájának minden módozatát. A Gondviselés nemcsak hatékonyan biztosítja terveinek megvalósulását, hanem olyan általános kiterjedésű is, hogy a módozatokra is kiterjed. A szükségszerű jelenségek megvalósulására egyirányúan lekötött oksorozatot rendel, a szabadakaratnak meghatalatlan beteljesedése mellett igaz az is, hogy mindenki a saját szerencséjének kovácsa. A szabad választást is az örök törvény irányítja és illeszti be Isten terveibe.¹⁹

Ebben határoztuk meg a legáltalánosabb, minden teremtményre egyformán kiterjedő és érvényében kivételt nem tűrő szükségszerű természeti törvényt. A lét törvényének mondhatnók ezt, mivel a lényeknek a léthez való viszonyulásán alapszik, annak kifejezője. Ahol a lényeg azonos a léttel (esse per se subsistens), ott minden külső vonatkozás ki van zárva (ens a se). Az ilyen lény önmagának törvénye (causa sui), az egész valóság birtokosa. Lét-tökéletességéből adhat, teremtő erejével a semmiből, tehát a potentio passiva kizárásával, létrehozva a tőle különböző, de létük minden mozzanatában mindenhatóságától függő lényeket, amelyekben a lényeg, a léthez viszonyítva, örök potentia marad (esse participatum). Éppen ezért ezeknek a lét törvényét a minden irányú, teljes függés (ens ab alio) fejezi ki. Ez az istenvonatkozás ontológiai kapcsolatokkal van rájuk nyomva mind sztatikus, mind dinamikus szempontból. Ennek a megismerése és kifejezése az örök törvény megváltozhatatlan előírása. Az ontológiai kapcsolatot élő-tudatos formában kell kifejezni és megvalósítani a teremtmények ama csoportjának, amely értelemmel és szabadakarral rendelkezik és így alkalmas arra, hogy ráeszmélés révén felismerje a lét legáltalánosabb természeti törvényét. Amennyiben ezt megismeri és így tudatos dinamiájába is beviszi az istenvonatkozásokat, új módon kapcsolódik be a világegyetem egységébe, ennek papjává válik. Isten lábai elé téve a maga tudatos szolgálatában a többi teremtmény tudattalan, szükségszerű szolgálatát.²¹ Ha ezt megvonja, ontológiailag bekapcsolódik ugyan a világegyetembe, egységének részesedő tagja, érzelmileg azonban ezen kívül bolyong, aposztata, tagadója a lét legáltalánosabb, legszélsőségszerűbb törvényének.²²

¹⁹ I. 19. 8.

²⁰ I. 19. 6.

²¹ V. ö. a szerző Szűz Mária Krisztus fényében c. művét (Budapest, 1948) 136. sk. old.

²² Ennek a törvénynek a szükségszerűségét hangsúlyozza Szent Tamás I—II. 100. 8. ad 2. «Isten sem engedheti meg, hogy az ember ne rendelje magát Istennek, vagy hogy a Tőle meghatározott megigazulási és igazsági rendtől eltérjen.»

Az egyik a természetes igazságosság és megigazulás útja, a másik a természetellenes igazságtalanság (iniustitia) és gonoszság (iniquitas). Az emberi élet dinamiájának legfőbb természeti törvénye tehát az Istentől való függés elismerése és ennek gyakorlati megvalósítása. Ezt mondjuk vallásosságnak (religio), aminek gyakorlása az eszes teremtmény első és legfőbb természeti joga és kötelessége. Ennek gyakorlati módját a lét törvénye csak általánosságban írja elő: szolgálj annak, akinek létedet köszönöd — ez a legfőbb természeti törvény. A módozatokat Isten pozitív intézkedése rendezi és írja elő a kinyilatkoztatásban.²³ Ennek kutatása és elfogadása tehát éppoly természeti törvény, mint az általános vallási kötelezettség. A kinyilatkoztatás úgy viszonylik ehhez, mint a részleges érték az egyetemeshez. Az istenszolgálat kötelessége az ember teremtményi mivoltánál fogva vele születik, módját csak Isten határozhatja meg, úgyhogy semmiféle földi hatalomnak ebbe beleszólása nem lehet. Csak az Istentől erre rendelt felügyelő hatalom, amely az üdvösség jelenlegi rendjében Krisztus Egyháza, adhat ebben a tekintetben megbízatásának megfelelő irányítást.

Az örök törvény nemcsak az imént leírt, a benső mozgató erőkből megnyilvánuló lenyomat (impressio), hanem az isteni parancsok tudatos felfogása és irányítása formájában is megszólal a természeti törvényben. Ez a mód kizárólag az eszes teremtmények dinamiájának rendezésére alkalmas. Az előbbi részesedés szerint levezetett értelemben mondjuk törvénynek, az utóbbinak sajátos megvalósulásához szükséges, hogy tudatos megismerésként irányítsa a működést.²⁴ Erre pedig csak az eszes teremtmény alkalmas és ennek megfelelően dinamiájának irányítására is így adandó meg a természeti törvény. Az ember természeti törvényének, természetjogának ilyszerű közlése a fönnebb említett analógiák első formája, ha t. i. az ember alattvalóinak ad parancsot vagy rendelkezést. Hogyan másolódik le az örök törvény ilyen irányítás gyanánt a teremtett dolgokban, mint az ember természetjoga? Erre a kérdésre szándékozunk felelni.²⁵

Kétféleképpen történhet ez. Az egyik az értelem ösztönszerű, természetes ismereteiben nyilatkoztatja ki az örök törvény döntéseit. Itt abból indulunk ki, hogy az értelem fénye Istentől származik. Amit tehát természetyszerűleg, azaz a megszerzett tudományos készsültségtől függetlenül állít vagy tagad, abban Isten eszméi mintázódnak le a lélekben. Ennélfogva természetjognak mondjuk azokat a gyakorlati szabályokat és rendelkezéseket, amelyeket az emberi elme a vele született adottságok alapján mint dinamiájának irányítóit ismeri fel. Parancsolólag lépnek fel: tedd vagy kerüld! Nem sajátos elgondolása vagy döntéseiként jelentkeznek ezek, hanem mint egy fölötte álló hatalom parancsai, amelyeket, ha eszé-

²³ L. Hitvédelmi tanulmányok 274. sk. old.

²⁴ V. ö. A természetjog rendező szerepe 78⁶⁴ és I—II. 90. 1. ad 1; 93. 5—6.

²⁵ A Törvény és jog közötti különbségről l. i. mű 77¹⁷ old.

vel él, követnie kell, s amelyektől még a legradikálisabb kritika sem szabadíthatja meg. Az örök törvény kinyilatkoztatásának másik módja az ösztönök, a természeti hajlandóságok révén szól az emberhez. Ebből a szempontból az ember természetjoga, ami vele született hajlandóságaiban le van mintázva az örök törvényből, vagy pedig a vele érintkező dolgokhoz való viszonyításból következik. Ebből a két forrásból merítjük a természetjogra vonatkozó ismeretünket, amelyben az örök törvény nyilatkozik meg előttünk. Mindkét forrás általános irányító elveket eredeztet, amelyekkel a pozitív törvényhozásnak és jognak meg nem szakított kapcsolatban kell maradnia, ha helyes, jogos és igazságos normákat akar közvetíteni. E szerint a természetjog az örök törvénynek kinyilatkoztatása és minden lehetséges (isteni, emberi) jogrendezésnek általános mértéke. Kiegészíthető alatta sorakozó részleges utasításokkal, amelyek szellemét tükrözik vissza, életerejét közvetítik. Ez a különféle emberi törvényekben (egyházi, polgári) játszódik le. De kiegészíthető fölülte álló normákkal is, amelyek olyan irányítást adnak, amely a természet erőiben nem foglaltatnak, de ezekben emberfölötti, sőt természetfölötti vágyait teljesítik be. Az utóbbi esetben állunk szemben az isteni, csak a kinyilatkoztatásból, a hitben megismerhető és a kegyelem segítségével megvalósítható normákkal.

A természetes ismeretre támaszkodó természetjogra vonatkozólag elsősorban hangsúlyoznunk kell, hogy ismeretünk természetének megfelelően itt is az elvonásra vagyunk utalva. Az egyes adatokat összegezzük általános fogalmakban és tételekben, majd ezekből levonjuk a szükségszerű következtetéseket, vagy pedig az egyetemes értékeket konkrét esetekre és irányításra alkalmazva, újabb természeti, ezzel összefüggő jogot fedezünk fel. Mindezek a természetjog egyes parancsait képviselik. Osztályozásuknál megkülönböztetjük a legáltalánosabb szabályokat, amelyek megértéséhez nem szükséges más, mint a bennük megjelenő fogalmak tisztázása. Minden különös képzettség nélkül, az értelem természetes fényében mindenki tudja, mi a jó, mi a rossz egészen általános értelemben. Így azonnal belátja, hogy ilyen szabályok: tedd a jót, kerülj a rosszra, a természetjog előírásai. A maguktól értődő törvények képviselik a természetjog elsőrangú parancsait és ezekben kell látnunk az örök törvény legközelebbi lemintázását és legáltalánosabb irányítását. Olyanok ezek, mint a tudományok terén az észelvek, amelyek az értelem működését irányítják és egységesítik. Mindent belőlük kell levezetni, vagy rájuk visszavezetni, hogy ismereteinkre rá legyen nyomva az igazság bélyege. A gyakorlati életben a cél képviseli a mozgató és egységesítő erőt. Az erre való irányítás fejeződik ki minden gyakorlati előírásban. Az első természetjogi parancsok tehát a célra vonatkoznak, ennek érvényesüléseit akarják biztosítani. Ezért mindaz a természetjog elsőrendű parancsaihoz tartozik, ami a célt, mint ilyent tartja szem-

mel és az egész emberi dinamiát ennek a szolgálatába igyekezük állítani.²⁶

Vannak ezek között olyanok, amelyek nem szorulnak külön kihirdetésre, mivel a természetes értelmi fény azonnal felismeri őket. Ezek nem szorulnak külön kihirdetésre, mivel az értelem vele született felszerelése (habitus primorum principiorum) szavattól Istentől származó igazságokról. Hozzájuk tartozik Isten mindeknél előtti és a felebarátnak hozzánk idomított szeretetéről szóló parancs. Minden törvényhozás és irányítás előzményeinek mondhatjuk ezeket, amelyek fényében kell még a tízparancsolatot is megítélnünk. A tízparancsolat egész terjedelmében a természet törvényeit, a természetjogot hirdeti ki. Felfogásához és megértéséhez azonban nem elégséges a tisztán természetes ész világossága. Ezért hirdette ki Isten maga közvetlenül annak egyes tételeit. Megértésükhöz és természetyszerűleg kötelező erejüknek értékeléséhez elég az említett előzmények ismerete. Aki tudja, hogy Istentől függ és hogy Őt természetyszerűleg mindenek fölött kell szeretnie, az előtt magától értődőnek tűnik fel, hogy minden törekvésének az egy igaz Istenre kell irányulnia, hogy semmiféle képmásban vagy anyagban nem szabad az igaz Istent látnia, és hogy bizonyos időket tisztán az Istenben való nyugalomnak kell szentelnie.²⁷ A felebaráti szeretet természeti törvényéből pedig szükségszerűen következik, hogy sem életében, jólétében, vagyonában vagy egyéb javaiban kárt ne okozzunk neki, sem pedig a születendő csemetéket ne tegyük ki az apátlanág vagy elhagyottság veszedelmének. Ezeket rendező, illetve új kihirdetés formájában adja elénk az 5—10. parancsolat. Ezért a tízparancsolat egész terjedelmében a természetjog újabb kihirdetése és az isteni tekintéllyel alátámasztott szigorú megparancsolása. Benne foglaltatnak a természetjogi előzmények, úgy mint az elvek a legközelebbi következtetésekből szoktak bennfoglaltatni, a belőlük levezetett, az emberi törvényhozást szabályozó következtetések pedig úgy, mint az irányító elvek a következtetések értékelő tényezőiként áthatják azokat.²⁸

Mindebből látjuk, hogy a természetjog, mint az emberi dinamiát irányító tényező, a tízparancsolatban jelenik meg félre nem érthető, határozott módon. Ezért minden emberi törvényhozás vagy irányításnak hozzá kell idomulnia, ha jó, helyes és igazságos akar lenni. Ennek az elhanyagolásával minden törvény magis est ini quitas, quam lex.

A természet Urának elgondolása szerinti jó, helyes és igaz az örök törvényben van meghatározva. Ennek a kihirdetése és szigorú megparancsolása a természetjog egyes tételeiben nyilván-

²⁶ Bővebbet i. mű 37. sk. old. A természetjog legelső parancsai az ilyen tételek képviselik; tedd a jót, kerüld a rosszat; amit nem kívánsz magadnak, ne tedd másoknak!

²⁷ Így fejti ki Szent Tamás I—II. 100. 3. ad 3. a sabbatismus alap gondolatát Határozott napi megülvése pozitív (ceremonialis) törvény; a természetjog, mint erkölcsi kötelezettséget, csak általában írja elő.

²⁸ I—II. 100. 3.

nul meg, amelyeknek befejezéseit a tízparancsolatban kell látnunk. Itt lezárul a tiszta természetjog elsőrangú parancsainak a köre, amelyek kizárólag a természetszerűen felismerhető fogalmak kapcsolásából erednek, tulajdonképeni következtetés (cognitio in alio) nélkül. Ezekhez sorozhatók még azok a kinyilatkoztatásból származó előírások is, amelyek a hit fényében maguktól értetődőknek tűnnek fel. Ezek nem természeti törvények, hanem a magasabb, természetfölötti rend arányaihoz mért szükségszerű előírások, amelyeknek észszerű mivoltát csak a hit fényében láthatjuk.

Mindezek a szabályok általános elvek, amelyekből szigorú következtetéssel vonhatunk le velük szorosan összefüggő részlegesebb szabályokat. Ezek képviselik a levezetett, másodrangú természetjogot.²⁹ Az ilyen tételek a tiszta természetjog módosulásaiként jelennek meg. A levezetést irányító és megalapozó tiszta természetjogi elv ereje abban nyilvánul meg, hogy ezeknek a normáknak minden pozitív intézkedéstől függetlenül kötelező erejük van. De mivel a főtételben kimondott általános elvet az altétel valami, a tiszta természetjogban nem adott konkrét adattal vagy részleges érvényű elvvel megszorítja, azért ezek az irányítások terjedelmükben és érvényükben nem azonosak a tiszta természetjogi utasításokkal: csak az altételben foglalt megszorítások keretében használhatók kötelező normák gyanánt. A tiszta természetjog pl. a földi javak közös vagy magánbirtoklását megengedi. De a ma élő romlott emberiségnek a természetjog a magánbirtokot írja elő. Ez az utasítás oda szól, ahol az emberi természet betegségeit magasabb hatalom, a kegyelem meg nem gyógyítja, úgyhogy csak korlátolt érvényű. Feltételezi az emberi természet megromlását, amely miatt a kollektív birtoklás zökkenés nélkül, az emberi természet kívánalmai szerint csak ennek szanálása után valósulhat meg. Mivel pedig ezt földi hatalom meg nem adhatja, azért, há ilyen törekvései vannak, kizárólag a kényszer alkalmazásával érhet el ideig-óráig tartó eredményeket.

A következtetés altételében foglalt adatok mineműsége szerint távolodnak az ilyen normák a természetjogtól és közelednek a pozitív joghoz, sőt tisztán ilyenné is válnak. Szent Tamás már a *ius gentiumot* is, amely pedig legközelebb áll a tiszta természetjoghoz, *ius positivum*nak mondja.³⁰ Minél több van tehát az altételben az emberi elgondolásból, vagy a törvényhozást irányító konkrét körülményekből, annál jobban eltávolodnak ezek a normák a természetjogtól. De a kapcsolódásnak föltétlenül meg kell maradnia, mivel csak ebből merítik a levezetett normák vagy a konkrét meghatározások kötelező erejüket. Ha ez teljesen megszakad, a pozitív törvényhozás *magis est iniquitas, quam lex*. Ez a természettől előírt

²⁹ Az itt felhasznált fogalmak bővebb kifejtése A természetjog rendező szerepe c. értekezésben található meg 30. sk. old.

³⁰ I—II. 95. 4. A «positivum» itt az emberi elgondolás, vagy az ezt irányító konkrét körülményeket jelenti, amelyek nem a természet határozataira vezethetők vissza. A természetjogi normák osztályozásáról v. ö. I—II. 94. 2.

út. Ellentéte a jogpozitívizmus, amely a természetjogot nem ismeri el, vezetőszerepét elveti és minden jogot, jót, helyeset és igazságot az állami hatalom döntéséből vezet le. Az aposztáziának olyan gyakorlati proklamálása ez, mint elméleti területen Isten tagadása, a Tőle való elszakadás. Nem csoda, hogy az ilyen állam nem boldogul alattvalóival, a törvénytiszteletre nem tudja őket megtanítani. A természetjog mindenkinek a szívébe van írva, onnan kiírtani nem lehet. Csakis ezen az alapon lehet őket megnyerni, boldogságvágyukat kielégíteni és békességüket biztosítani.

A természetjog egyik, legalapvetőbb, legszigorúbb előírása tehát, hogy a pozitív törvényhozást vagy jogalkotást irányító prudenciális elgondolások ne legyenek önkényesek, hanem az örök törvénynek a természetjogban felcsillanó világában történjenek. Ugyanezt kell mondanunk a konkrét körülményekről is, amelyekre az ilyen ítéleteknél tekintettel kell lenni. Ezeket földi hatalom igen korlátolt mértékben irányíthatja, de vigyáznia kell, hogy ne könnyen hajolják meg minden megnyilvánulásuk előtt.

A jól rendezett állam és emberi törvényhozás másik természetjogi követelményeit Szent Tamás abban látja, hogy a törvény az alattvalókat az erényre, a benső meggyőződésből származó cselekvésre nevelje. Ne az erőszak, a kényszer vigye őket a törvény megtartására, hanem a felsőbbség iránti tisztelet és a közjó szeretete.³¹ A felsőbbség akkor felel meg feladatának, ha jól, a természetjognak megfelelően rendelkezik. Ebben az esetben az igazi jóra vezet az alattvalókat, jókká, erényesekké teszi őket. Ha azonban csak a hasznosat, az állam érdekeinek megfelelően írja elő, vagy olyant, ami ellenkezik Isten törvényeivel, akkor nem megszorítás nélkül teszi azokat jókká, hanem az állami cél szempontjából, amennyiben annak eszközeivé teszi a polgárokat. Az alattvalók erénye, hogy készségesen kövessék a felsőbbség utasításait. A törvényhozás célja, hogy ezt az érzületet táplálja bennük, amit csak úgy érhet el, hogy tiszteli a természetjog utasításait és így megszorítás nélküli jókká teszi azokat. Ha igazság van a törvényekben, akkor igazak, jók azok is, akik ezt megcselekszik. Komoly erkölcsi erőknél kell tehát uralkodniuk a közéletben, hogy az állam megfelelően természetjogi megbízatásának.

A természetjog megismerésének másik forrása és módja az emberi hajlandóságok és vágyak elemzése. Megállapításánál nem az egyéni hajlandóságokra kell tekintettel lennünk, hanem azokra, melyek minden embernél azonosak. Ez az általános kiterjedés biztostítja, hogy nem megszerzettek, hanem a természet Urától származnak, aki ezekben írta az embernek, mint ilyennek szívébe ama normákat, amelyek szerint élnie kell.

Az emberi természet elemzéséből kitűnik, hogy testből és lélekből áll. Az uralom a léleké, a testnek pedig szolgálnia kell a lelket. A lélek adja meg az ember legjellegzetesebb, mindentől meg-

³¹ I—II. 92. 1.

különböztető sajátágát, a test alakító tényezője, éltetője és minden működésnek gyökere: röviden forma corporis, a testben élő energia, a test által megnyilvánuló, ennek segítségével felcsillanó szellem. Természeti rendeltetése tehát, hogy az anyag fölött uralkodjék és hogy az ember minden életműködésére rá legyen nyomva az értelem bélyege. Az alsóbbbrangú (testi, vegetatív, érzéki) tényeknél ez abban nyilvánul meg, hogy nem öncélúak, hanem az értelmi életet táplálják. Ebben az irányban a lélek az anyagi (fizikai, kémiai) adottságok mennyiségére és minőségére van utalva. Így fölöttük való uralma korlátolt és tisztán lénytani vonatkozású. Magasabb rendeltetésüket biztosítja és az emberi személy közjavanak szolgálatába állítja azokat. Még fontosabb a lélektani, a tudatos befolyás, ami a kormányzás, irányítás megvalósításában nyilvánul meg. Eszerint az ember természetjoga és kötelessége, hogy egész tudatos, megfontolt dinamiájára rányomja a szellem, az értelem pecsétjét. Uralkodnia kell tehát alsóbbbrangú érzelmein (passiones), az érzékek működését úgy kell ellenőriznie, hogy föltre ne vezessenék, elvonó tevékenységét ne zavarják. Ezt mondjuk az értelemnek megfelelő létnek (esse secundum rationem), mert amint Szent Tamás mondja,³² az a természetjog, amire valamely dolog benső erők nyomása alatt törekszik. Ezek között pedig az emberben első helyet foglal el az ész irányítása, amely minden tekintetben érvényesülni akar.

A tulajdonképpeni emberi dinamiát belterületen, tehát nem kifejezetten istenvonatkozásokban, irányító első, legfőbb természetjogi szabályt, érvényesülési jognak mondhatjuk. Általában véve az emberben található értékek arányos megnyilvánulására és kifejtésére irányuló törekvés ez. A legemberibb értékek a személyi létet és méltóságát kell tekintenünk. Ezzel emelkedik föl az ember az anyagi világ adottságai fölé. Mivel ezt a kiemelkedést (excellencia) istenképiségének köszönheti, azért ebben egyenlő minden embertársával. Méltóságát minden földi hatalomnak el kell ismernie, úgyhogy az erre való vonatkozás nem hiányozhat az igazságos törvényhozásból. Benne rendeződik felebarátjához való viszonya, akit ugyanazon mérték szerint kell értékelnie, mint önmagát. Senki sem köszönheti személyi méltóságát önmagának, vagy más teremtő tényezőnek. Isten ajándéka ez, úgyhogy amit önmagában szeret és tisztel, azt ugyanazon mérték szerint kell másokban is szeretnie és tisztelnie. Innen a felebaráti szeretet természetjogi utasítása: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.

A természetjogi érvényesülési vágy távolabbra is kiterjed. Akármennyire egyenlők legyenek is az emberek a természeti személyi méltóság tekintetében, dinamiájukkal megszerzett, vagy másként velük közölt, értékeik szerint nem egyenlők.³² Ez is természeti törvény, amelynek rendelkezését éppúgy tisztelni kell, mint

³² I—II. 94. 4.

³³ Bővebben A természetjog rendezőszerepe 41. sk. old.

a teljes egyenlőség törvényét! Az ember természetjoga tehát, hogy képességei szerint érvényesüljön, értékeit kifejtse és ennek mértéke szerint foglalja el helyét a közösségben. Határait a szerénység (modestia) szabja meg, amely előírja, hogy ez az érvényesülés ne mások hátrányára, igazságtalan eluyomásával, tehát nem törtetéssel, hanem a szociális igazság szemmeltartásával történjék. A felsőbbség feladata, hogy ezt az érvényesülési vágyat ápolja, teljesítményeit személyválogatás nélkül³⁴ jutalmazza, kinövéseit megakadályozza. Ennek az irányítója a természetjogi osztó igazságosság (iustitia distributiva). Ha a felsőbbség ez ellen nem vét, akkor hivatásának eszmei magaslatán áll. Ha pedig ezt nem tiszteli, nem számíthat a természetjog védelmére.

Az érvényesülési jogot ki kell terjesztenünk a többi természetszerű alakulatra, amilyen pl. az állam és az Egyház. Van erkölcsi személyi létük, ami a természetjogban gyökerezik, ennek közvetett adománya.³⁵ Birtokosai a hatalomnak és ennek mértéke szerint az alattvalóknak, akiknek dinamiáját irányítaniok kell. Ennek kell érvényesülnie a törvényhozásban és kormányzásban. Hogy azonban ez jól, helyesen és igazságosan történjék, a hatalomnak erkölcsi erőt kell képviselnie, így kell az alattvalókhöz szólnia. Ez felel meg az emberi, személyi, az ész uralma alatt álló mivoltinak. A természetjog előírásától akkor tér el a felsőbbség, ha a hatalmat csak anyagi erőnek, az erőszak szervének tekinti, megszerzését és jóváhagyását tisztán az anyagi, mennyiségi erőkből meríti. A szavazatok többségének pl. föltétlenül befolyást kell gyakorolnia erre és helyes is ez, ha a véleménykülönbségek érett megfontoláson alapulnak. De démonizmussá válik ez, ha a tiszta mennyiségi viszonyok a döntők, amelyek mögött hiába keresnők az ész, az erkölcs irányítását.³⁶

Az értelem irányításának érvényesülése abban nyilvánul meg, hogy az egész, egyéni és közösségi dinamiára rá van nyomva a megfontolás, a természetjogi és erkölcsi irányítás bélyege. Ebben az értelemben állítja Szent Tamás,³⁷ hogy a természetjog minden erényt megparancsol az általános jó, helyes és igaz szempontjából. Minden emberi cselekedetnek ilyennek kell lennie. Az erény tárgyilag olyan normák összessége, amelyek a cselekvő személy jóra való irányítását célozzák, azért, hogy működésére rá legyen nyomva a jó, helyes és igaz bélyege. Alanyilag pedig olyan készség, amely az ember lelkiségét erre irányítja.³⁸ Ha tehát a termé-

³⁴ A személyválogatást az zárja ki, hogy kizárólag a megfelelő erkölcsi vagy másirányú igazi értékeket vesszük alapul és elismerését nem szorítjuk a polgárok bizonyos csoportjára.

³⁵ V. ö. Örökesszmék 284. sk. old.

³⁶ Ugyanaz a démonizmus nyilvánul meg az emberi személy értékének törlésében. Megfosztjuk ettől, ha árunak tekintjük, mint a kegyetlen rabszolgaság tette, vagy ha tisztán eszköznek használjuk fel bármiféle, legtöbbször erkölcsileg nem védhető cél elérésére. Ez még az előbbinél is gonoszabb rabszolgaság, machiavellizmus.

³⁷ I—II. 94. 3.

³⁸ Innen az erény meghatározása Szent Ágoston szerint: bonus usus liberi arbitrii (I—II. 55. 1), Aristoteles szerint pedig virtus uniuscuiusque rei est, quae opus eius bonum reddit (ib. 2).

szetjog az értelem uralmát és általános érvényesülését parancsolja meg, akkor minden erényt előír. De nem parancsolja meg az összes erényeket fajlag megkülönböztetett formájukban. A természetes hajlandóság nem terjed ki minden erényre. Ez az értelem kutatásától és a körülményektől függ. Adott körülmények között azt kell cselekednünk, amit az értelem jónak ítél, tehát a jóra irányuló általános természetes hajlandóságot alkalmazzuk ilyenkor egyes esetekre. Azt mondhatjuk tehát, hogy a természetjog a minden erény gyakorlására irányuló általános készséget (praeparatio animi) parancsolja meg, úgyhogy ennek az erejének kell érvényesülni minden egyes esetben, a fajlag különböző erények gyakorlásánál. Ebben az értelemben a természetjog bennfoglaltan előírja az összes erények alkalom szerint megnyilvánuló gyakorlását.

Hogy a természetjog az értelem imént leírt irányítását nem az öntörvényű értelemre bízta, következik a fönnebb leírt legáltalánosabb létörvényből. Onkormányzatát minden teremtmény csak ama keretek között gyakorolhatja, amelyeket az Istennek való alárendeltség von meg. A természetjog tehát azt írja elő, hogy az értelem irányítása telítve legyen az istenvonatkozásokkal. A természetjogtól és Istentől távolít el minden irányzat, amely az értelem független autonómiáját állítja, vagy pedig a szabályozást a nyers hatalomra, sőt még az ennél is alacsonyabbrangú szenvedélyekre bízta.

Az értelmi vezetés általános kiterjedésű. Felöleli az emberi ösztönök olyan irányítását, hogy azok ne öncélúlag működjenek, hanem a végső cél hatókörében maradjanak. Tulajdonképpen erejük tehát nem öncélú, heves elötörésükben nyilvánul meg, hanem abban, hogy engedelmeskednek az ész irányításának és törvényének. Ebből a szempontból lehet működésük erkölcsileg erős, erény. Megfékezésük, illetve észszerinti beállítottságuk a lelki erősség, bátorság (fortitudo) és a mérséklet révén történik.

Az Istennek alárendelt értelemnek kell azt a három természetes hajlandóságot is irányítani, amelyről Szent Tamás I—II. 94, 2. szól.³⁹ Az életfenntartás ösztöne az anyagi javak felhasználásához és feldolgozásához utalja az embert. Az egészen általános, tehát nem a tisztán fizikai munka révén történik ez. Használatuk legfőbb természeti törvénye, hogy ez mindenkire nézve lehető legyen, feldolgozásuknál, tulajdonba vételüknél pedig érvényesüljön a szociális igazság. Hogy miként fejlődhet ez démonizmussá, a Vigilia februári számában írtuk le.

A fajfenntartási ösztönnek tisztán állati gyönyörködéssé való lefokozását a természetjog leghatározottabban tiltja. Értelmünk felismeri ennek elsődrangú jelentését. Ennek a szolgálatába kell állania. Hogy a romlott, beteg emberi természet orvosságként is használhatja ezt az ösztönt, ugyanott hangsúlyoztuk.

A harmadik ösztön az ember kultúrvágyait hangsúlyozza. Az

³⁹ Bővebbet A természetjog rendező szerepe 36. sk. old.

ember természetadta joga, hogy kifejtse értelmi és akarati működését minden irányban. Fölfelé Isten megismerésére, lefelé pedig a természet adatainak, törvényeinek felkutatására irányul ez. Amíg az ugyanott leírt démonizmus hatáskörébe nem kerül ez, addig a természetjog védelme alatt áll.

Főbb vonásokban leírtuk, hogy mi a természetjog. A természet Urának rendelkezéseit tartalmazza, amelyeket a teremtmények szükségszerű hajlandóságaiából olvasunk le. Általános értékű és érvényű utasítások ezek. A dinamia belterületen legvégső irányítói, kiinduló, archimedesi pontjai. Ezek kötik össze az emberi ismeretet az örök törvénnyel, belőlük vezetjük le a részleges, pozitív szabályokat és törvényeket. A természetjog egy az örök törvényben, de különféle parancsokban nyilatkozik meg az egyes természetes hajlandóságok szerint. Olyan szerepe van a gyakorlati élet irányításában, mint az észelveknek az elméleti ismeret értékelésében. Mindkettő úgy viszonylik az ismeret vagy a cselekvés egyes adataihoz, mint az általános érték a részlegeshez.⁴⁰ Egy a természetjog gyökerében, t. i. az értelem vezetésének a proklamálásában, de sokoldalú ennek a megnyilvánulásában.⁴¹

Mindebből látható, hogy a természetjogot az emberek szívéből kiölni nem lehet. Szent Ágoston mondja az Apostol után⁴²: „Te törvényed, amelyet az emberek szívébe írtál, olyan, hogy azt semmiféle gonoszság nem törölheti ki onnan. Megszorítás nélkül állíthatjuk ezt a természetjog első parancsairól, amelyek csak azáltal gyöngülnek le az emberi szívben, hogy a részleges cselekedeteket nem szerintük irányítjuk. Az észelvek is azáltal homályosodnak el, hogy nem világosságuk szerint mértékeljük a részleges ismereteket. Ez a tévedés, a hamisság útja. Hasonlóképpen lehet eljárni a gyakorlati életben is. Ez a gonoszság útja. A másodrangú parancsok kitörölhetők az emberi szívből, ha ez a démonizmus hármasság útjára téved és a test kívánsága, a szemek vágya és az élet gőgje a vezetője.

Ez a természettől, az örök törvénytől előírt emberi élet, amelynek utasítását minden törvényhozónak követnie kellene. Ezért itt is ismételjük Dante örök szép versét:

S ha a világ nem lenne egyre csak vak,
a természetnek hajlamára, látná,
hogy országai különb népet kapnak.

(Paradicsom, VIII. 142—144.)

⁴⁰ I—II. 94. 2. ; ib. 4.

⁴¹ I—II. 94. 2. ad 2 et 3.

⁴² Róm. 2. 15.